



სალიტერატურო და სამეცნიერო ნახაზებიანი ზაზოთი. ზაზოდის ყოველ კვირა დღეს.

შინაარსი: როგორი ძეგლი უმჯობესია ირაკლის მოსახსენებლათ—გ. წერეთლისა.—სხვა-დასხვა ამბები.—საყურადღებო ამბები.—ვახუშტის მხსნელი (ისტორიული პოემა) ჩხერიშვილის-პირველისა—ბამიაჩუკი (ისტორიული მოთხრობა) აკაკისა.—იმერეთის დედოფალი ანნა და ქე მისი კონსტანტინე.—ლუი პასკარი (ნეკროლოგი) გ. წერეთლისა.—ფრიდრიხ-ენგელისი (დასასრული) ნ. უსი.—როგორ გათამაშდენ თითის წერილის გამო გურის ხარხა-ბაგებები გ. თავართქილაძისა.—კერძო განხილვები.

ვისაც ამ მეორე ნახევრის „კვალის“ ფული შემოუტანელი აქვს, ვთხოვთ და-აჩქარონ შემოტანა.

როგორი ძეგლი უმჯობესია ირაკლის მოსახსენებლათ



ერთმეტ სექტემბერი შეიქნა ჩვენთვის ერთი ნაბიჯის წინ-წადმათ ერთნულ ცნობიერებაში. მართალია, იმ დღეს ბევრი დრტენადა, ვინც კი დაესწრო წმინდა ნიკოლოზის მკვლსაში: აჟური გამაგიჟებელი მგალობელთა გუნდმა და მომეტებულმა ყვირილმა მთავარ-ღიაკნისამაო, რომლის ხმაზე თვით სარკმელზეც კი ბზუოდენ ტაძარში. იმ ასი წლის სამგლოვიარო წირვა-პანაშეიდს, ეგონებთ, უფრო შეუფერებოდა წყნარი, ნაზი ხმა გლობისა და სულშეგუბებული ქართული მღვდელთ-მსახურება, რომ მოკრძალებულ გოდების ხმათა მღვდელთა ზეცამდის,—მაგრამ, ჩვენის აზრით, უამი-

სოთაც ასი წლის წირვას თავისი მნიშვნელობა არ დაკარგვია. მრავალი ხალხი, რომელიც კი დაესწრო კრწანისის ეელზე საქართველოს მეფისა და ქართველი გმირების თავგანწირული ბრძოლის მოსაგონებლათ, მაინც ღრმით იყო გამსჭვალული მწუხარებით: ალბათ ბევრს რასმე გულსაწევას იდგენდა და ამ წარმოდგენაში დიდებული სახე გმირის მეფისა თითქოს აჩრდილათ გამოებატებოდა გონების თვალწინ ყველას, იქ დამსწრეს. მეფე და მისი ერთი მუქა ჯარი ასი წლის წინათ ტარიკათ შეიქნენ შეწირულნი სამშობლოს საკურთხეველზე. აი, რაში იყო ტრავიში უკანასკნელის ბრძოლისა სამშობლოს თვითარსებობის დაცვისათვის. აი, ისინი იყვენ, თავი რომ დასდვენ მამულისათვის. სხვანი სად იყვენ?.. სამწუხაროთ იმ დროს მეტი გულშემატყვიარი აღარ დარჩენა საქართველოს. მაშინ შინაურსა და გარეულის ყველას პირი ჰქონდა შეკრული მის დასამოხებით. იმ საშინელს სამი დღის ბრძოლაში მხოლოთ მოხუცე გმირი მეფე ვაღუტრა მტრის ხმალს, იქნება ისიც განვებით, რომ სიკვდილის ქამს გმირს ქვეყნის პატრონს შეენანებინა მთელი თავის სიკაცობის შეტომაგები. ვისაც უფრო იმედი ჰქონდა, ახლა იმან,

და მხოლოდ იმან, გამოაცალა მას ფეჭქვეშ ქეჩა. ის იყო გამდარი განზე და თავდადობიანება მოტყუებულს მეფეს: „არა, შენ ვერ მოუარე საქართველოს, ოჯახი დაგენგრა, შეიღებმა წინ წაიარეს, შეყენა გავიხრეს, ერმა ზურგი შეგაკეთა, სამეფო დაგეკარგებოდა, მამ რა იქნებოდა“.

რა ტრაგიკული წამი უნდა ყოფილიყო დამარცხებული მოხუცი მეფისთვის ასეთი წარმოდგენა და ასეთი უბედურების გაზიარება. ის ამ ღროს ანანურის დარბაზში ფეხ-მოფთხნილი კედელს შეჭყურებდა დაღვრემილი სახით. მისი აზრები ამ დროს შირის გაზიარებულ—ეგროპის მხარეზე, სადაც განათლება და პროგრესს ბრწყინვალე დროა გაეშალა და მისი შუქი ოდნავ წუდებოდა საქართველოსად. „აჰ, რამდენი დრო დაეკარგე აქეთ-იქით ხეთქებაში და სპარს-ოსმალთან ბრძოლაში. ის არა ჰქობდა, ჩემთვის ყოფილიყავი, ტყვილათ მტრები არ გამებრაზებინა მოკვეშირების ძენით!.. მიმეპყრო თვალი ეგროპისკენ და იქიდან გადმომენგრა სწავლამეცნიერება, სამხედრო და სამოქალაქო დაწყობილება, მიეწოდოდი შეხედვას და თან გამეტაცა იმერეთის სამეფოც. ასეთი იყო საოცარი შენაწება და მწარე ნაღველი, რომლითაც იტანჯებოდა დამარცხებული გმირი-მეფის სული. ეს ნაღველი მან ჩაიტანა თვით სამარეში და ანდერძათ დავეტოვა მომავალ თაობას საქართველოს ერისას, რომ მისი უკანასკნელი გულის საწადელი, რომელიც მას მრავალი რამესაკრალეზელი გარემოების გამო დარჩა შეუსრულებელი, ჩვენ შევასრულოთ. ნუ დავიწყებთ, რომ მეფე ერეკლეს ჰქონდა მიწერ-მოწერა ეგროპის სახელმწიფოებთან, რომის პაპთან, აუსტრიის იმპერატორთან, ოსებთან, და ინგლისის მეფესთან. ის მისწრაფობდა ეგროპისკენ. მისი ხელმწიფეობა კუყუდელად იქიდან თავის საქართველოს განახლებას, მაგრამ ამით იყო ყოველფეხი. გვიან იცნო მან ეს კუყუდობა, მიხვდა მას მაშინ, როცა ყოველივე მისთვის და მისი შთან-ებისათვის დაკარგული შეიქნა...“

ბერძნე გამოთქვა აზრი, რომ ასი წლის კრწანისის ბრძოლის მოკონება რაიმე ერთეული დაუეწყარი სამახსოვრო ძეგლით უნდა აღინიშნოსო. ზოგმა გამოთქვა, კრწანისის ეკლზე ძეგლი დაედგათო, ზოგმა ეკლესია ავაშენოთო, ან სამლოცველო ავაუთოთო. მაგრამ ჩემთვის აზრით, ასეთი ნივთიერი ძეგლების დრო ჯერ არ დავედგომია. ნაციონალურ ძეგლს მისი შესაფერი პატივისცემაც ექირება. განა შეგვიძლია ნაციონალური ძეგლები შესაფერი პატივით შეინახოთ? მივიხედ-მოვიხედოთ. რამდენი ძეგლები დაგვრჩენია საქართველოს ისტორიული დიდების მოსაკონებლათ, მაგრამ ვინ შეგვარჩინა? ზოგ ძეგლ-

ზე ქართულ ზენარწერებს შლიან და მათ მაგეურათ უტბო ენაზე აწერენ, ზოგს — ქართულ ხეროთ მოძღვრების გეგმას უფუჭებენ, არღვნიან და გუმბათის მაგიერათ თათრული ქულის ნიარს გუშმათს აღმენ თავზე. ის-კი-არა ეკლესიებში ხატი, ჯვარი, წიგნები და შესამოსლებიც გამოაქეთ. თითქმის ჩვენი წინაპრების ძეგლებიც აღარ გადავიჩინა საულედიან ამოუყრელი. ვინ დავეიდგბა თავდებათ, ირაკლის ძეგლი რომ დაეღვათ კრწანისის ეკლზე, ვინმე სპარსელის, ან ოსმალელის უფნურმა ხელმა ქეთ თავი არ მოვეიმეტროს. ვინ მოგვეცემს იმ იმედს, რომ სამლოცველო, ან ეკლესია დაეღვათ კრწანისის ეკლზე და შიგ ერთ დროს ხარებმა ბლუილი არ დაიწყონ?

არა. ჩვენ ქართველები ჯერ ისე გამდიდრებული და გაძლიერებული არა ვართ, რომ ძეგლები-სათვის ფულები ვაზნით და ყველაზე უსაქიროესი მოთხოვნილება ამ ყმათ დაივიწყოთ. და განა ნივთიერი ძეგლების მეტა სასხოვრათ არა იქნება რა? რა ძეგლი იქნება იმაზე უკეთესი, ირაკლის გულში ჩამარხული დიდებული აზრის განსახორციელებლათ რომ შევადგინოთ „ირაკლი მეფის თავნი“ ეგროპაში გასულ ახალგაზღვრების შესაწევნელათ? განა უმჯობესი არ იქნება ნივთიერ ძეგლზე, რომ ეგროპის ღედა ქალაქებში, მაგალითათ რომში, პარიზში, შევიცარაში, ლონდონში, ვენაში და ბერლინში ირაკლის სტიპენდიატები გვეზრდებოდეს? ამისთანა თავნის დასაარსებლათ, ვგონებთ, საქართველოს ხალხი თავის წელილს არ დაიშურებს. დაეარქვათ ამ თავნს „ირაკლის თავნი“, რომლის შემწეობით ეგროპაში გვეყუდეს ჩვენი ქვეყნის შეიწავლები, იქიდან მეცნიერების გადმოსანერგათ. ამაზე უღელესი ძეგლი მეფის ირაკლის სასახელათ და სასხოვრათ ხალა იქნება! მიეცეთ მეფის ირაკლის ძეგლებს საულევი განსენება მითი, რომ რაც იმას დარჩა ცხოვრებაში აუსრულებელი, მის სახელზე შეგროვილმა დიდმა თავნმა განსახორციელოს მომავალში დიდებული მეფის სულის კეთება და საქართველო ეგროპას დაუხლოვოს.

ბ. წერეთელი

### სხვა-და-სხვა ამბები



მცხეთობის დღესასწაული მოახლოვებულია. ქართველი საზოგადოება გულის ფანქვალით მოელის, რომ ეს ისტორიული დღესასწაული გადისდება ქართულს ენაზე და ქართველთა მგალობელთა გუნდების ვალოზით. იმედია, წმინდა მარინეს ქართველ მგალობელთა გუნდს და შარადის გუნდს მიაპატივებს მცხეთის მონასტრის სამღვდლოება. სათავად-აწაურთა შკოლის გუნდი ხომ უსათუოთ უნდა იყოს მიპატივებული. ჩვენ დარწმუნებით ეიცით, რომ ამის დამწვლელი არაინ იქნება. სასულიერო უმაღლეს მთავრობას კიდევ იამება, თუ მცხეთის სამღვდლოება მიაპატივებს ქართულ მგალობელთა გუნდებს. და თუ მცხეთობას ქართველ მგალობელთა გუნდები არ იქნენ, მცხეთას მიპატივებულნი, ეს სასენებით უნდა დაბრალდეს თვით ადგილობრივ მცხეთის მონასტრის სამღვდლოებას და არა სხვას. ცოდეა მათი იქნება, რომ საქართველოს ხალხს მოაკლონ სექტა-ცხოვლობის დღესასწაულზე ქართული მღვდელთ-მსახურების და ვალოზის მოსმენა.

\* \*

მოწამეთის მონასტერში ამ თვის ოც-და-ათს მოიტანენ მწერიერს ბრინჯაოს ხელოვნებით ქართულ გეგმაზე ნაკეთებს კუბოს, რომელშიაც ჩაასვენებენ არგეთის წმინდა მოწამეებს დავითს და კოსტანტინეს. ამ ჩინებული კუბოს გაცეთებრს ნება ითავა დეკანოზმა დავით ღამაშიძემ.

\* \*

ჩვენ მოგვიცდა მოსკოვში აღბეჭდილი ჩინებული სურათები დავით აღმაშენებლისა, წმინდა ნინოსი, წმინდათა არგეთის მოწამეთა დავითისა და კოსტანტინის და იმერეთის ეპისკოპოსის გაბრიელისა. თითო სურათი ღირს შაურათ. ასეთს სიიავეს ჩვენ უნდა ვუმაღლოდეთ ჩვენს დაუღალავს მოღვაწეს დეკანოზ დავით ღამაშიძეს.

\* \*

სამწაფათს, სექტემბრის 19, იყო დანიშნული შეერთებული სხდომა თ. რ. დ. ერისთვის საოუბილეო დღესასწაულის გამართვის შესახებ ამ საქმისათვის ამორჩეული გამგე და ამსრულებელი კომიტეტების წევრებისა. სამწუხაროთ სხდომა არ შედგა. იმედია, ქართლ-კახეთის თავად-აწაურთა

წინამძღოლი თ. კ. ი. ბაგრატიონ-მუხრანბატონი, რომელიც არის გამგე-კომიტეტის წევრათ ამორჩეული, მოუწოდებს ახალ კრებას და შეუდგება შესაფერს საიუბილეო განკარგულების მოხდენას.

\* \*

საჭიროთ ვრაცხთ გამოცხადოთ საიუბილეო პროგრამის ესკიზი, რომელიც შეიმუშავა პირველ დაწყებითმა საიუბილეო კრებამ:

1) დანიშნოს საიუბილეო დღესასწაული მთავრობის ნება-დართვით ოქტომბრის 22.

2) თფილისის გამგე-კომიტეტი დანიშნავს საქართველოს დაბა-ქალაქებში ადგილობრივ ავენტებს, რომელთაც დავალებულა ექნებათ მუნებური კომიტეტების შედგენა.

3) ადგილობრივმა კომიტეტმა თავს უნდა იღვას დებუტაციების გამოგზავნა და იუბილიარის სახელზე ფულის შეგროვება, როგორც საწუქრებისთვის, ისე მის სახელზე ფონდის დასაარსებლათ.

4) ყოველი ადგილობრივი კომიტეტიდან იქნება გამოგზავნილი დებუტაცია შესაფერი ისტორიული ტანთ-საცმელით და იარაღით მორთული; ხოლო გურიიდან, სამეგრელოდან, ქართლიდან და კახეთიდან თითო გუნდი მომღერლებისა.

5) დილით ცხრა საათზე უნდა იქნეს სიონის, ან ქაშვეთის ტაძარში იუბილიარისათვის პარაკლისი გადახდილი. შემდეგ იუბილიარის ლიტურგიათა გუნდი მოიყვანს მუხრან-ბატონის დარბაზში (კლუბში), სადაც იქნება დებუტაციების მილოცვა.

6) სწავლით წავლენ ერთ-ერთ ბალში მიზილოვის ქუჩაზე.

7) ნაღმს შემდეგ საღამოს მოხდება დღესასწაულებრივი გამოხვლა თეატრის დარბაზამდის, სადაც გაიმართება საიუბილეო წარმოდგენა.

8) დაწერილებითი შემუშავება ამა პროგრამისა და მისი ასრულება დავალებული ექნება ამორჩეულ გამგე და ამსრულებელ კომიტეტებს.

\* \*

კავკასიის ოლქის სამოსწავლო რჩევამ მილოცველა თვის ოლქის სასწავლებლების სამკითხველოებში საკითხავათ საყმაწვილო ჟურნალი „ჯეჯილი“, 1890 წლის გამოცემა. შკოლებისთვის ჟურნალი ღირს მთელი წლისა ყდაში გაცეთებული 6 წიგნი 4 მანათათ, ხოლო ვანც ათს ეკვმამ. დაიბარებს ერთათ მას დაეთმოზა მანეთზე აბაზი.

\* \*

„თფილისის ფურცელი“ გაცნობებს, რომ კავკა-



სიის ოლქის მზარუნელობა ყარსის მაზრის მცხოვრებთა გარუსებისათვის ითხოვა მთავრობისაგან თით ხმეტი-ათას მანეთზე მეტი არდაგანში და ოლქის მცხოვრებთა საქალგებო რუსული შკოლის დასაარსებლათ, რომ იქ კურს დასრულებულმა ქალებმა შეიტანონ ოჯახში რუსული ენა.

\* \*

კრწანისის ველზე ასი წლის წირვას საქართველოს მეფის ვრცელ მეორისა და იმ გმირთა მოსახსენებლათ, რომელნიც დაცემულან ამ ველზე, დიდი თანაგრძნობა გამოუწყევია საქართველოს დაბა-ქალაქებში და სხვაგანაც, საცა კი ქართველთა ჯგუფი ცხოვრებულა. ყოველ მხრიდან მოდის ამბები, რომ იმ დღეს ასი წლის წირვა და პანაშეიდი გადაუხდათ.

\* \*

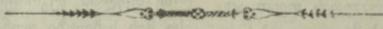
სინოდის განკარგულებით საქართველოში ყოველ მაზრაში ორ-ორი ნორმალური სამხრელო შკოლა უნდა გახსნან.

\* \*

თვლილის წმინდა ნინოს საქალგებო სასწავლებელში დღეს 24 ხეტქემბერს საიმპერატორო სტიპენდიაზე კენჭის ყრაა დანიშნული.

\* \*

სექტემბრის 21 რიცხვს ქართველ ექიმებმა თფილისიდან გაუფანეს პასტერის სახლობას სამძიმრის დეჟმა.



### საყურადღებო ამბები



ანკა. 11 სექტემბერი 1895 წლისა მრავალ მნიშვნელოვან მოვლენათ უნდა ჩაითვალოს ქართველი ერის გონებრივი განვითარების ისტორიაში. თუ დღემდის ჩვენი თულის და გულის ჩამდგმელი ქვეყანა, სამშობლო ენა, ჩვენი ზნე-ჩვეულებანი, ჩვენი წარსული, აწმყა და მომავალი სრულიად დავიწყების უფსკრულში იყო ჩაძირული, თუ დღემდის ქართველობა, ქართულ ენაზე ლაპარაკი, სამშობლო ქვეყნისთვის მოღვაწეობა ბევრს ჩვენგანს სამარცხენით და საზოგადოებრივ მიჯნადად, წლებიდან 11 სექტემბრის შემდეგ ეს ბუნების და გონების გამათასირებელი, ეს კაცის ყოველ გვარი ღირსების შემოახველი და ჩირქის მომცხები მოვლენა უარყოფილათ უნდა ჩაითვალოს. შეიძლება კიდევ დარჩენ აქა-ქ მშინა და ურწმუნო თომანი, მაგრამ მათი შიში და ქვემორბი ანგარიშები გნა მოსახსენებელია მაშინ, როცა საქართველოს დაბა-ქალაქის მახლობლივ სწორეთ იმ ადგილას, სადაც ამ ასის წლის წინეთ „სამშობლო-სთვის“ თავ-განწირულნი ჩვენი გმირთა გმირი წინაპარი პატარა კახის მეთაურობით სისხლის მორევში ცურავდენ, 5000-ამდე ქართველთა შეკრებლა, და ერთხმათ, ერთ სულით, ერთგულათ, უცხადებს თავისი თანაგრძნობას კრწანისის ველზე სარწმუნოების, სამშობლო და სამშობლო ენისთვის თვდადებულ ჩვენს წინაპართ მგომრებს. ქართველ ერს, როგორც ეს 11 სექტემ-

ბერმა დაგენახა, იმ განვითარების წერტილამდის მიუღწევია, რომ საჯაროთ, საქვეყნოთ უცხადებს თავის ღრმა პატივისცემას, სიყვარულს და გულითად თანაგრძნობას იმ პირთ, რომელთა სიცოცხლე სიერცხე-სიგანით უკანასკნელ სულის კვეთებამდის სამშობლო მხარეს ეკუთვნოდა. დიან, ეს დაკტი უტყუარი საბუთია ჩვენი განება-განვითარების, წინ-მსვლელობისა და ეროვნული პრინციპების შეგნებისა, მით უმეტეს რომ ამ საერთო ლიტანიაში მონაწილეობას ღებულობდა არა მარტო საქართველოს დედა ქალაქის მკვიდრნი, არამედ თითოეული, შორს მიგარდნილი, საქართველოს მხარეც, სადაც ჯერ-ჯერობით ქართველთა მაჯის ცემა არ შეწყვეტილა, უნაწილოთ არ დაერჩენილვართ არც ჩვენ, განჯაში მცხოვრებნი ქართველები. ნაშუადღევს ოთხი საათი იქნებოდა, როცა აქაური ქართველობა ბუნებით ირგოდა ქუჩებზე და ერთი მეორეს დაღვრემილი სახის გამომეტეველებით ეკითხებოდა ხოლმე: „პანაშეიდი გადახდის ნებართვა არ მოსულაო!“ ჩვენი საერთო სურვილი ხუთ საათზე გაკვიბორციელდა. განჯის ვეებერთელა ეკლესია ერთი საათის განაჟელობაში ნახევრათ აიგო ქართველობით. დიდი თუ პატარა, ქალი თუ ვაჟი ყველანი ერთი მეორეში ირიოდენ, ყველანი ერთი და იმევე აზრით გამსჭვალულიყვენ, ყველანი ერთ რაღაც უხილავ ძალას შეგებყო. მათ სახის მტყვევლება წარსულის მოგონებით ამყურათ შეტქეზოდა მომავალს. ეკლესიაში სამარისებრი სიწუმე ჩამოგარდა; ამ დროს გილა საკურთხევის კარები და ჩვენ წინ წარმოაღვა შავთ შემოსილი სამღვდ-

ლომბა, რომელთა გუნდში დეკანოზის მძინარაშვი-  
ლის შშვილი და წყნარი სახე მლოცველებს კმა-  
ლულობას აღუძრავდა. იმან მიმართა მლოცველებს  
შემდეგი სიტყვით:

„საყვარელნო ძმანო, საქართველოს შვილნო!  
აი, დღეს ჩვენც ეგრეთვე, როგორც სხვანი ქეშმა-  
რტინი სამშობლოს სიყვარულით და ქრისტეს სარ-  
წმუნოებით აღვსილნი ქართველნი შეკრებილ არიან  
ჩვენ უწინდელ სამეფო ტახტის დედა ქალაქ თფი-  
ლისში, კრწანისის ბძძოლის ველზე. საეცდრებლათ  
და მოსახსენებლათ სულთა ჩვენ წინაპართა მშობე-  
ლთა დიდთა და საოცარ ქართველ გმირთა, რომე-  
ლთაც მიაჩნთეს ღმერთს შესწირივით თავიანთ სის-  
ხლის მსგებრბლად ქრისტეს წმიდა სარწმუნოებისა და  
საყვარელ სამშობლოს და დეისათვის. შეეკრიბებით  
ამა წმიდა ეკლესიაში და გესურს აღვასრულოთ ჩე-  
ვნი დიდი მოვალეობა ლოცვით და ეცდრებითა ღმე-  
რითან განსახსენებლათ სულთა მონათასა, ნეტარ  
ხსენებულთა, საქართველოს შეფის ირაკლისა, მისი  
დიდ სარღლებისა და ყოველთა ქართველთ მეო-  
მართა ხალხთა, რომელნიც ამ ასი წლის წინათ  
დღევანდელ დღეს, 11 სექტემბერს, შემუსრულ იქ-  
მნენ საქართველო; დაუძინებელი მტრის სპარსეთის  
ყავნის აღა მამადისაგან. დღეს, როგორც ხედავთ,  
საყვარელნო დანო და ძმანო, შვილნო დიდებული  
ივერისზე, ჩვენი დიდი ტაძარი ნანებრად მტერი  
სასვდა. საკითხავია მიზეზი, რამ შეეკრიბათ ასე ელ-  
ვის სისწრაფით თქვენ ვერც ყველა ერთათ? მე რო-  
გორც ვხედავ ყველანი მოსულხართ, ვინც კი განჯა  
ში ცხოვრებთ, ასე წარმოიდგინეთ ყმაწვილებიც-  
კი წამოგიყვანათ. ვინ მოგვიწოდათ, ვისი განცხადე-  
ბისა ძალით მობრძანდით და რომელი ზარის ხმას  
მოჰყვებით. მე ნამდვილათ ვიცი, რომ არც ერთი  
ამთავანი თქვენი მოპატივე არ ყოფილა, არამედ  
თქვენ შეგვარათ აქ თქვენმა სულიერმა გრძობამ  
და მობრძანებულხართ, გამსკეპული იმ დედა აზ-  
რით, რომ წმიდა ეკლესია არის ნუგეშისმცემელი  
ამისთანა ძნელ მდგომარეობაში, მხოლოდ ამას შე-  
უძლია შეასუბუქოს ჩვენი ტვირთ შემოსილი გული  
და თვის შუამავლობით და ლოცვით გადაგვანდ-  
ვინოს დიდი მოვალეობა და პატივისცემა ჩვენთვის  
თავშეწირულ კრწანისის ველზე მტრისაგან გაქლე-  
ტულ გმირთა. ისინი იყვნენ არა მხოლოდ ხორციე-  
ლნი გმირნი, არამედ სულიერნიცა; იმათ მიიღეს  
ენება და ტანჯვა ურჯულოს ხელით თვითნა სარ-  
წმუნოებისა და სამშობლოს დასაცავათ; იმათ შეე-  
ლოთ დანახებობადენ ურჯულოსაგან აღნათქვამ სიმ-  
ღიდრესა და მიელოთ იმათი რჯული, მაგრამ არა,  
იგინი არ დახმარდნენ დროებით ბედნიერებას, მათ

არჩიეს თვისი სარწმუნოების და სამშობლოს დასა-  
ცველათ სახელოვანი სიკედილი, და მათ გადმოგე-  
ცეს ჩვენ თავიანთ მოძღვრების მაკალითი. აი, ამისა-  
თვის შეინძრა დღეს მიველი საქართველო, აი, ამისა-  
თვის უტოვს ყოველ ქეშმარტ ქართველ კაცს გუ-  
ლი. ჩვენს ახალ ისტორიულ დროში ეს პირველათ  
გვეძლევა შემთხვევა მოწინავენი თავიანი ვცეთ ჩე-  
ვნი სამშობლოს თავისუფლებისა და დიდების დამ-  
ცველთ. მაშ როდისა, თუ დღესაც არ უნდა აღ-  
ვიართ ქართველებმა ის მსურველ სიყვარული ჩე-  
ვნი სამშობლოსი, რომელიც გულში გვიღვივის, მაშ  
როდისა, თუ დღესაც არ უნდა ვცეთ თავიანი იმ  
პირთ, რომელნიც ნამდვილ და დიდებულ განძს ემ-  
სახურებოდნენ. მაშ მოდი, შვილნო დიდებულ იე-  
რისა, გადავუჩინდეთ სულიერათ კრწანისს ველ-  
ზე; და იქ მოწინავენი მოუყარათ მეხლნი ჩვენი  
სათავყანო გმირების ძელებსა და სისხლსა, ხოლო  
აქ გადავიხადოთ პანაშვილი და ერთითა პირითა და  
ერთითა გულითა ცრემლით შევეცდროთ ღმერთსა  
მათის სულის განსახსენებლათ“.

\* \*

ბასილეთის საზოგადოებაში ს. ქვენობანში  
ცხოვრების ორი ძმა ლ. და გ. თავ—ქენი მოხუცი  
დები (მამა არა ჰყავთ). დიდი ხანია, რაც ეს ორი  
ძმა იქვის თვლით უყურებდნენ თურმე თავის დე-  
დას, ვითომ „კუდიანი“ არისო და რაც რამ ზარალი  
მოხდებოდა ოჯახში, ყველაფერს დედის „კუდიანო-  
ბას“ აწერდნენ; დიდხანს ითმინეს ძმებმა, მაგრამ ბო-  
ლოს, როდესაც ერთს ძმას ლ—ს ცოლი მოუყვდა  
და მეორეს გ—ს დეილი გაუხდა ავით, მოინდომეს  
დედის დაქეჩა და ყველაფერში გამოტეხა. ამ განჯ-  
რანის სისრულეში მოსაყვანათ, ერთი ძმა წავიდა  
და დაიქორცა იქვე მეზობლათ მომუშავე მეთუთუნე  
თათრები. ერთ ღამეს, როდესაც დღიური პირ-ვარა-  
მით დალილ-დატანჯულს მოხუც დედას ტტილათ  
ჩაიძინებოდა, თავს დაესხა რამდენიმე თათარი და  
შვილების შემწევობით, შეუზბრალვებლათ შებოქეს  
მძინარე მოხუცი და დაადგეს იატაკზე.

... ყველაფერში გამოტყდრი ახლავე, შენით  
ხდება ყველა ეს უზედურება ოჯახში, თუ არა?!..  
გაღვიძებისთანავე დაუღრიალეს რაინდებმა. მოხუცს  
გონება დაუნდა. შიშით ხმა ვერ ამოვილა. უყვარდა,  
რათ აძღვდნენ ამ გვარ კითხვას, ან ეს თათრები  
კი მოხსენებენ იყვენ, ბოლოს როდესაც გაავებინეს  
შვილებმა, რომ შენ „კუდიანობას“ გწამობთ და მა-  
რთალი თქვი ყველაფერიო; მიხვდა, რაშია ცოცხალი  
ქმე და ცრემლები დაააღუპით გადმოვიდა თვალ-

თავან. დაწყობა თავის მართლებად, მაგრამ, აბა, ვინ დაუჯერებდა? ევრა ათქმევიანეს რა, ბოლოს წამოაყენეს ღვხზე და დალოცვიანეს ოჯახი: „დავლოცოსთ ღმერთმა, შეილებო, და თუ რამე დამწაშავე ვიყო თქვენთან, სამაგიერო მე მომთხოვოს. ღმერთმაო! გაათავა თუ არა ეს სიტყვები, საჩქაროთ გამოიღვს ცეცხლიდან წინდაწინვე მომხადებული გასურებული შინთები და შეუბრალებლათ დაუსევს (ჯვარედინათ) ერთი შუბლზე და ორიც ზურგზე. — და დაღმულია“ და აწი ველარაფერს გვაწყენო და როგორც უბრალო მზიარი ისე დაავდეს ლოგინზე გულწასული დამწერი დედა. აი, როგორ დაავდილა-

ვეს მოხუცი დედა მ-სმა შეილებმა?! დედა, რომელმაც ქმრის სიკვდილს შემდეგ წეთა და დავით გამოზარდა თავისი მხეცი შეილები და ბოლოს როგორი პატუდებდა მიიღო სამაგიეროთ?! ეს საზიზღარი საქმე მით უფრო საკვირველია, რომ ისეთ სამრევლოში მოხდა, სადაც წასწავლი მღვდელი ჰყავთ (სემენარის სტუდენტია), რომელიც მოვალეა, როგორც სულიერი მამა, ყურადღება მიაქციოს თავის სამრევლოს. საკვირველია, რატომ ერთხელ მაინც არ აუხსნა ხალხს, თუ რა შედეგი მოდევს ამ გვიარტუ-მორწმუნეობას.

პასილეოსი მყოფადურე

### კახეთის მსხნელნი

ისტორიული ზოგბა

(ვეპლენი აკაიხ)

„ნათელ გვირგვინით მოსხანან კახეთის მსხნელი გვირგვინი: ელიზბარ, შალვა, ბიძინა მტარელისკან დატანულები, ტანავად შესწარავად მასვლით განგვირგვინი, დმერთს ავედრებენ მამულსა მით უკანასკნელ სიტყვებით.

თ. გრ. ორბელიანი

### I.



მამაბაზ მცირემ კახეთში თათრები ჩამოასახლა და კახნი ალაზნის პირის სპარსეთში გადასახლა. თათრების უფროსს, სელიმ ხანს შაჰისგან ჰქონდა ბრძანება: შამაბაზ დიდმა ინება ქართველთა გადაშენება. თანაუგრძნობ რა დიდსა შამაბაზისა სურვილსა, ვერ მოვიყენებ, სანამ არ მოვიკლავ გულის წყურთვილსა: ჯერ კახეთს გადავასახლებ და მერე ქართლსა — სპარსეთში

ამ ზომით გაბატონდება სპარსი ქართლსა და კახეთში!“. შაჰის ბრძანებით დენიღენ თათრები ქართველობასა, ქართულათ ლოცვის უშლიდენ, ქართულათ საუბრობასა. მენეთათ გადაქციეს მათ ალავერდის ტაძარი; იმათ მხეცობას კახეთში არ ქონდა მაშინ საზღვარი. ამ დროს მეთვობდა ქართლშია როსტომ ხან, ქრისტეს მემობელი მარტოკა გარეგნობითა — სხებე კი წამდელიი ქართველი.

ზაალს, არაგვის ერისთავს, მეფეც ვერ ედარებოდა, კახეთის ხალხი იმისგან იმ ტყამათ შეეღას ელოდა. მაგრამ ზაალი ბუნებით იყო წინდახედულია, და კახთა შეეღა მარჯვე დროს ჰქონდა მას განძრახულია. ბიძინა ჩოლოყაშვილიც კახეთში იყო განთქმული; დღე მუდამ მოძმეთ საშველათ იყო ის გამზადებული, — ქსნის ერისთავი ელიზბარ და შალვა — მ-სი მისწული — მას პირდებოდენ შეეღასა, კახთ ბედით შეწუხებულნი.

### II.

მთის მწვერვალებსა მოშორდა უკანასკნელი სხივი მზის,

და დედა-მიწას ნელ-ნელა  
 ბნელი ზეწარი ესურვის.  
 ფრინველთ შერწყმის სიმღერა  
 გულისა დამატკობელი,  
 უკუ მტკეველი ნაღვლისა,  
 გუნების გამხარებელი.  
 შეიძკო ცისა კამარა  
 კაშკაშა ვარსკვლავებითა, —  
 აღმოხდა ცაზე მთოვარი  
 მფურის მღუმარებითა...  
 მოკურავს ღინჯათ, ნაზათა  
 ბადრი მნათობი ღამისა,  
 ჩაგრული გულის წამალი,  
 გამქარებელი ვარმისა,  
 ვარდ-ზამახისა კოკრები  
 ცამ გრილი ნამით ასხურა,  
 აღუძრა გრძნობა ბულბულსა,  
 და ტკბილათ აახაურა...  
 ღამეა ტურფა და წყნარი,  
 ტკბილ სურნელების მფრქვეველი,  
 ცაც კი იცინის, მთა-ბარიც,  
 ხარობს მღუმარე ტყეველი...  
 სამარისებურს სიწმემს  
 მთელი კახეთი მოუცავს,  
 კახეთის ერსა დატანჯულს  
 ტანჯვებთან ერთათა ძინავს...  
 ცუდ ყოფაშია თათრების  
 ურდოსკან ამ ღროს კახეთი...  
 მაგრამა მალე მოხედავს  
 წყალობის თვლით მას ღმერთი...  
 ნეტე ვინ არის ამ ღამეს  
 თავ-გაწირული მხედარი,  
 რომ დასავლისკენ მიმართავს  
 ცხენით გულ-გაუტეხარი?!  
 არ ეშინია მტრის ხმლისა, —  
 სად მიდის გაჩქარებული?!  
 ხმა-ხანჯლიანსა მას თოფი  
 მხარზე აქვს დაკიდებული.  
 აღმოსავლიდან ავიდა  
 ერთსა მომალლო ბორცვზედა:  
 შეჩერდა, ცხენით ჩამოხტა  
 დაჯდა იქვე მდებ ქვაზედა.  
 აღმოსავლისკენ შეხედა,  
 შეხედა დასავლისკენა, —  
 ორივე მხარე იმის გულს  
 მიიზიდავდა თვისკენა.  
 გადაქიმულა მის თვალიწინ  
 კახეთი „ოქროს ფოთოლი“,  
 კახეთი, რომელს შეენებით

ძნელათ თუ კლდე ჰყავს ტოლი.  
 იქ აღაზანი გველივით  
 მოიღის და მოიკლაქნება,  
 ვარეშე მორტყმულს კალებსა  
 შეხარის, ეთამაშება.  
 მთვარეცა ზეცით დაღმისი,  
 ეალერსება მის ზვირთებს,  
 ზედ დასცემს თავის ნაზ შუქსა  
 და ვერცხლის ფერათ აბრწყინებს.  
 აქეთ იორის მიდამო  
 იმას არ ჩამოურჩება:  
 იქაც ყველაფერს ატყვი  
 ნამღელი შეენიერება.  
 მხედარი ორივე მხრისაკენ  
 თანაბრათ გაიქტირება,  
 მოწმენდილ ცასაც შეხედავს  
 ორ მხრივ კვლავ გაიყურება.  
 ხანაცა დაფიქრებული  
 მიწასა დააჩერდება,  
 ხანაც თავს აქნევს, თითქოს მას  
 შეძულდება ცხოვერება.  
 — ცოდეაა — ბოლოს თქვა იმან —  
 ასეთი ტურფა ქვეყანა,  
 ჩაგრული იყოს უღეთათა  
 მოსისხლე მტრებისაგანა.  
 თათრები აღვიღს გვართმევენ,  
 და თვით ზედ ესახლებიან,  
 ქართველნი თავის მამულში  
 შემშივითიან იხოებთან.  
 აღვიღ-მამულის დაკარგვით  
 ქართველი დაბეჩადება,  
 ცხოვრების ძალაც წაერთმის,  
 დაიქსაქსება, გაქრება.  
 დღემოცი კმარა..... ღრო არის  
 დღეისნათ ჩენნი მამული  
 და მივცეთ განადგურებას  
 მისი მტერი და ორგული:  
 ზაალთან მღედელი გაცეზენ.  
 თვით მივალ ელიზბართანა.  
 „მთვანაც შევლას მოვლის  
 ჩენნი ჩაგრული ქვეყანა“.  
 ეს თქვა და რალაც იმედით  
 შეხედა ცაზე მთვარესა  
 და გადაძახა ხმა-მალლათ  
 ქართველთა არე-მარესა:  
 „ბერეს სურდა შენი მოსპობა,  
 შენი ქვეყნათ გაქარწყლება;  
 მაგრამ ვინც ეს განიძრება,

უწინ მას ჰხედა დამიწება.  
სად არის დღეს ასურეთი  
ეგვიპტე, ან არაბეთი  
სელოჯუეთ გვარი, მონგოლები,  
ან ძლიერი საბერძნეთი?!.  
იმათ სურდათ აღმოეფხვრათ  
ფესვიანათ საქართველო,  
მაგრამ ცუდის გამძრახველთა  
თვით მოეღოთ ლეთისგან ბოლო.  
რადაც საიდუმლო ძალი  
საქართველოს ასულდგმულებს;  
გამხსენებებს ტანჯვით შორის

და უღვიძებს ტკბილ იმედებს.  
ნურგინ იტყვის, საქართველოს  
აღარ აქვსა მომავალი!  
მას დაჰყურებს ციურ მადლით  
მწყალობელი უფლის თვალი!“.  
ამისი მთქმელი მხედარი  
ბიძინა ჩოლოყაშვილი  
იყო კახეთის თავადი,  
ერთგული მამულიშვილი.

ლ. ჩხერაშვილის-პირელი

(შემდეგი იქნება)

### იმერეთის დედოფალი ანნა და მე მისი კოსტანტინე



კანასკნელი მეფე იმერეთისა დავით, რო-  
კორც ვიცი, ირაკლი მეფის შვილიშვი-  
ლმა, სოლომონ მეორემ, ძემ არჩილისამ, გა-

დაავლო ტახტიდან. და-  
ვით მიიცივლა ახალ-  
ციხეს. მისი შვილი  
კოსტანტინე, რომ-  
ლის სურათიც აქ  
არის დახატული, სო-  
ლომონ მეორემ და-  
ამწყვდილა მუხურის  
ციხეში.

დღე მისი დედო-  
ფალი ანნა გაემგზავე-  
რა დიდს ამალით  
რუსეთს და თხოვა  
ალექსანდრე I ემუშა-  
დგომოდა, რომ სო-  
ლომონს II განეთა-  
ვისსუფლებინა მისი ძე  
კოსტანტინე მუხურის  
ციხიდან ალექსანდრე  
პირველმა გამოუგზა-  
ვნა საკუთარი ელჩი  
სოლომონ მეორეს ამ  
საქმეზე. მეფემ განა-  
თავისუფლა კოსტან-

ტინე, რომელიც წავიდა რუსეთს და წარუდგა ხელ-  
მწიფე იმპერატორს ალექსანდრე პირველს.

ხელმწიფე იმპერატორმა დიდი პატივისცემით  
მიიღო კოსტანტინე, რომელიც აღარ დაბრუნებულა  
იმერეთს. მან შეერთო ცოლი რუსეთში, ეყოლა სა-  
მი ვაჟი: ივანე, კოს-  
ტანტინე და ალექსან-  
დრე, ლენერალ აუ-  
დიტორი, რომელმაც  
განითქვა სახელი მხე-  
დართმთავრობისა წა-  
რსულის რუს-ოსმა-  
ლეის ომში ქალაქი  
ლოგვის აღებით. ამას  
უწოდებენ უგანათ-  
ლებულესს თავადს  
იმერეთისას.



კოსტანტინე, იმერეთის მეფის დაჯიბის შვილი.

ანნა დედოფალს,  
დავით მეფის მეუღ-  
ლეს, ჰყავდა კოსტან-  
ტინეს გარდა კიდევ  
სამი ქალი: მზეხათუნ,  
თამარ და ატატო.  
მზეხათუნი შვიროთო.  
სეიმონ წერეთე-  
ლმა, თამარ წყავა გუ-  
რიის ერისთავს სეი-  
მონს და ატატო იმე-  
რეთის თავადს აკია-  
შვილს დავითს.

### ბაში-აბუტკი

(ისტორიული მოთხრობა)

გეგზინი მოსკოვის სტრანტებს.  
შემდეგი \*)



რთ ღრას საწერეთლოში ბევრი გამოჩენი-  
ლი აზნაურიშვილი იყო, მაგრამ ბაქარა ბა-  
ქრაძეს კი ვერაინ შედრებოდა. მეფის ერთ-

გულმა, ბატონის მოაჩირობა და ქვეყნის მოყვარუ-  
ლმა გვარიც კი დააწინაურა, არა თუ თავისი სახ-  
ლი. წერეთლის მოურაობამ მაინც სულ ფეხზე და-  
ყენა. ერთათ ერთი სამწუხარო მისი ის იყო, რომ  
შვილი არა რჩებოდა, მაგრამ როცა მუხომლების  
რჩევით ახალშობილს გლახა დაარქვა და ხეთის სა-  
ხელობაზე გაუშვა, ისიც მართლა ჩიტვით წამოეზა-  
რდა. ვაჟს კიდევ ორი ქალიც თან მოყვა ტყუპათ  
და ამან ხომ სულ მთლათ დაავიკრგინა მისი ბედ-

ნერება. „მაგრამ სოფელი განა დიდხანს ვისმის ახარებსო? მართალი ნათქვამია: ერთი ხიდან ჯვარიც გამოვა და ბარცო!“.. სულ სხვა ნაირი კაცი იყო მისი უმცროსი ძმა კიკო!.. ოჯახზე გულ-აფარდნილი და გარეწარი. ამბობდა გუნებაში: „სადაც კვამლი მაღალიო, მეც იმისი მაყაროა“ და ლბინი, ან დიდობა არასდ დაუტყდებოდა. აქეთ-იქეთ ხეტიალში ერთხელ სადაღო სახანს გადაეყარა და შინ საორმოცო სნება შემოიტანა, თვითონ მოიხანდა, მაგრამ ძმა და რძალი კი, ორივე ერთი კვირის განმავლობაში გამოათხოვა წუთისოფელს. დარჩენ ობლები ბიძის საპატრონოთ. კიკო დააწეა სავსე ოჯახს თავზე და ნელ-ნელა გაუტკბა ბატონობა.

პატარა ქალები გააბარა... ლევის მონასტერში მისცა და ვაჟი კი მოუშვა ნებაზე, რომ, ეგები, ფენი სადმე წააბტერიოს, საფრნეში ჩავარდეს და ოჯახი მე დარჩეს საკუთრათა! მაგრამ ნათქვამია „კვიცი გვარზე წავაო“, დღითი დღე პატარა გლახუკი სიკეთეში შედოდა და თექვსმეტი წლისას იმ ახლო-მახლოში ველარავინ ჯობდა ერთხელ, სასახლეში შიმაჯალმა შენიშნა, რომ დიდი და პატარა, ბატონ უმიანა ყველა ერთად ეზოს-ხეს გარს ეხვეოდენ, ჭიშკარს რო მიუახლოვდა, ვადახტა, ცხენი ყორზე მიიბა და ქვეითათ იახლა ბატონს. „გამარჯობა შენი—მაიყვირა წერეთელმა—სწორეთ კიი დროს მოხედო!.. გაქებენ და თუ მართალია ახლა გამოადება: ქორი ჩამოეკიდა ხის წერებზე და უნდა აუშვა როგორმე.

— ბატონო ბძანდები! ასეღით ავალ ხეზე, მაგრამ ი შტო რო ევლარ მიმაგრებს წვეროში.

— ჰო და, საქმეც ეგ არის მიამხნეს აქეთ-იქიდან კარის კაცებმა, თვარა ასეღით განა ჩვენ კი ეგრ ავიდოდით?

— არა, სხვა რამე უნდა იფიქრო— დაამატა ბატონმა.

— მაშ, მეტი აღარა გეწყოზბარა, თოფით უნდა აუშვით მოახსენა გლახუკმა.

— თოფით? ქორი კი არ მომიკლა.

— რა ბძანებდა, ღმობლით უთხარა ახალგაზდა ბაქრამე და გადმოიღო თოფი, რომელსაც იმ დროის მიხედულობით არ იშორებდა და სულ თან დაჰქონდა. გადავა განზე, წამოიჩოკა ცალ მუხლზე და

ამოიღო ნიშანი. ყველამ სული გაკმინდა, დაიკეჭა თოფმა დაბლა და მაღლაც ქორმა შეიფრთქილა. „ევე, წაგინდა“— მაიყვირა წერეთელმა.

— რათა, შენი ჭირიმე?.. ქორი ორივე ფეხებით გახლავთ ჩამოკიდებული, გაფარჩხულთ და ერთი ტყვია ორივე თასმას ხო ვერ მოუდებოდ? მარჯვენა შეეწვიტე და ახლა მარცხენას ეცეკრა. გატენა მეორეთ თოფი და ესროლა. ქორი დაბლა დატემა მაგრამ ჯერ შეუამდინაც არ ჩამოასულიყო, რომ უცუფათ ჰვერშივე გადატრიალდა და ჰკრა ცაში კამარა. გაფრენილ ქორს ბაზეირები დევიდენენ. ყველას ძალიან გაუკვირდა ეს სიმარჯვე ახალგაზდა მეთოფის, მაგრამ თვითონ იმას არც კი შეუქმნენეია. თოფს დაუწყეო ფრევა. „გამომიტანეთ ჩემი ყირიმი ნათქვამია, თოფი მეთოფეს და მეთოფე სოფელსო“.

სწორეთ შენი საკადრისი ყოფილა ის თოფი, და ღმერთმაც შენ მოგახმაროს. გამოიტანეს წერილ ლულიანი სულ ოქროთი შემოსალტული გძელი თოფი და გადასცეს მეთოფეს, სასახლეში ბვერს არა-ფის დარჩენია სასიამოვნოთ ახალგაზდა გლახუკის გამარჯვება, მაგრამ მაგიერთ ერთი ვინმე კი სულ სხვა გუნებაზე დააყენა: კოშკიდან თურმე გადომოფარყო ახალგაზდა წერეთლის ქალი და სარკმელში უყურებდა გულის ფრი-ალით ამ ამბავს. გავონილო ჰქონდა ახალგაზდა ბაქრამის ქება გულში ვასავლებათ, მაგრამ დღევანდელმა ნანახმა კი ისე გავიტაცა, რომ თავი ევლარ შეიმაგრა და სატრფიალოთ გადაუშალა გული.

ტყუილა არ ჩიოდა ძველათ სამღვდლოება, რომ

„ფეხის ტყალანა“ სახარებზე უფრო გაუტრება ქვეყანასო; საუკუნოების განმავლობაში დიდი და პატარა ყველა იმას ეწაფებოდა კაცები, ტარიელ-ავთანილსა ბაძადენ, ქალები, ნესტან თინათინობას ცდლობდენ. მუზე და კარის-კაცები—როსტვენს სოგრაბობაზე ვებდენ თავს. მსახური შეგრანდინობდენ და მოახლე გამდლები კი ასმათობას ჩემობდენ. აქაც, ამ შემთხვევაში წერეთლის ქალს ვამოუხნდა ასმათი და გამართა მიწერ-მოწერა. სიყვარულის უმეცარმა ახალგაზდა ბაქრამემ იგრძნო პირველთ უცნაური რამ, გამსჭვალა სულიან-ხორციანა, მიჰყვა სიყვარულის მღინარეს, ვადაჰყვა საჩქეფს და შეტრება მოარევი. გუნება შეეცვალა, ჩვეულებრივ რა-



მეებს თავი დანება და მარტო ხალვას ეძღვოდა. „შორით ბნედა, შორით კენესა“ — ამბობდა გუნებაში და სატრფოს საიდუმლოთ ითვლისწინებდა. იმ ჩროის ქალები პირობას უდებდნენ საყვარლებს აგიჩენეთ საქმენი საგმირონი“. ეს პირობა ჩვეულებისამებრ ახალ შეყვარებულსაც დაუდევს, მაგრამ სად იყო იმ ახლო-მანლო მისი სასპარგო? მაშინ კახეთში თათრობა იყო და დიდი და პატარა იქ სპარსელების უღელს ეწეოდა. ვანსაკუთრებით თავად-აზნაურობა. ეურჩებოდნენ მხოლოთ ზოგიერთები აქა-იქ და მით რიცხვში ახმეტის ბატონი, ბიძინა ჩოლოყაშვილი, ყველაზე უფრო შეუზოგარი იყო. იმის გმირობის ხმა, იმერთამდინაც უწევდა და, აი, ავას მიმართა ახალმა აეთადილმა. მოემზადა საუცხოვით, გამოეწყო სამეზარეთ, შეიკაზმა „აფხაზურა“ და გაეშურა აღმოსავლეთისკენ. გზაში სევდები შემოაწვა, სამშობლოს დატოვება გულსა წყვეტდა და საყვარლის მოშორება ზედ ტანჯვის ცუტს აკვსდა. მიიღოდა და მიდილინებდა:

„ქს, სოფელა რაშიგან სარ, რას გავსტუნებ, რა ზნე  
 ტჭინას;  
 ყოვლიმც შენი მოხდაობილი ნადგებტ ჩემებრ სტინას.  
 სად წაიჟან სადუნას, სად აღუფხვრი საით მიმას“-ო.

შეკენსოდა მთიარეს და შეჩიოდა ვარსკვლავებს. თვალზე ცრემლი ადებოდა, მაგრამ რომ მოავიწოდებოდა უკანასკნელი ლექსის ხანა:

„მაგამ ღმერთი არ გაწინავს კაცს შენებით განა-  
 წინას“-ო,

იმედი აფრთოვანებდა და გაორკეცებული სურვილით მიაქაჩებდა თავის ბედურს. ისე აფხაზურაი, გაიფონებდა თუ არა მათარხის ტურკიალს, თითქო მიუხედა პატრონს გულის პასუხსო, ყურებ-გაცვეტილი გვლით მოიღვრებდა კისერს, აქეთ-იქით ერთს შეიკუნტრულ-შამოიკუნტრულებდა და მერე გასწევდა პირდაპირ, თითქო უნდა, რომ გულმკერდით მთა და ველი გაიტანოსო.

(შემდგომი იქნება)

ა ა ა ა

† ლექსი პასტერი



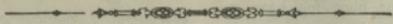
მ დღეებში დებამით მოვიდა აზნავეი, რომ საურაზგეთში გადაკლიდა შესანიშნავი მეცნიერი ექიმი, სახელაო ლუი პასტერი, რომელიც იყო მეცხრამეტე საუკუნის დიდება. იმან აღნიშნა სრულიად ახალი გზა სამკურნალო მეცნიერებაში. პირველათ მისგან შეიტყო ქვეყანამ, რომ თავისით არა ჩნდება-რა ძვეყანაზე: ყოველივე არსება — ცხოველი იქნება, თუ მცენარე — ჩნდება თესლისაგან. მზავალი, უზარალო თვლით უხილავი, თესლით საესეა ჰერე; ამ თესლს პასტერმა დაარქვა მიკრობი, ანუ ბაქტერია. ეს აუარება უხილავი არსების თესლი ჰერთან ერთათ ჩადის კაცის გულ-გვაშში, სტომაქში, შედის ყოველ ორგანიზულს სხეულში და იქ აწარმოებს, როგორც ზრდას არსებისას, ისე მის ხრწანს და დარღვევას. რომ ეს მიკრობები არ ყოვლითავე, ვერც კაცი და ვერც ცხოველი საზრდოს ვერ მოინელებდა, ფილტვებში სისხლის ცვლა არ მოხერხდებოდა, მაშასადამე არც სიცოცხლე იქნებოდა შესაძლებელი. ამ მიკრობების ზევაღენა ისეთი ყოფილა, რომ მისგან და მხოლოთ მისგან ყოფილა შესაძლო ორღანოვან არსებაში ქიმიური პროცესი — სიცოცხლე და სიკვდილი. აი, ასეთი მცნების

დამაარსებელი იყო ლუი პასტერი. მან სრულებით განაახლა მეთოდი (ზერხი) კვლევისა მეცნიერებაში. შემდგე პასტერმა კიდევ უფრო შესანიშნავს საკვირველებას მიავნო ცხოვრებაში. მან აღმოაჩინა, რომ ყოველი ავთომყოფობა კაცის და ცხოველის ტანში ჩნდება ჰერეში მყოფ თესლიდან, ანუ მიკრობებიდან. შესაძლებელია ამ მიკრობებს ხასათი გამოუტყალოს კაცმა და ეს გადასხვაფერებული მიკრობები მომაკვდინებელის სენის მიკრობებს შეაბაკოს, შეაბრძოლოს, შთანთქმეინოს და ტანი ვანიკურნოსო. აი, ამ მოსაზრებაზე არის დამყარებული ყოველი გადამდები სენის, ანუ ავთომყოფობის მორჩენა აცრის საშუალებით. თვით აცრა გადამდები ავთომყოფობისა, ანუ სენისა, სხვა არა არის რა, თუ არა სენის მიკრობების (თესლის) გადაგვარება და ამ გადაგვარებული მიკრობების საშუალებით მომაკვდინებელი სენის მიკრობების გაწყვეტა, შთანთქმა და სნეულის მორჩენა. ასეთი ახალი მცნება შემოიტანა პასტერმა სამკურნალო მეცნიერებაში. დღეს მთელ ქვეყანაში განთქმულია მისი სახელი, როგორც კაცობრიობის მშვეფელისა. ევროპაში და ამერიკაში ხალხმა მოაგროვა ფული და აუშენა მის პარიჟში ესრეთ წოდებული პასტერის ინსტიტუტი, სადაც მისი მოწვევ-მეცნიერები იკვლევენ ყოველ გვარ სენისა და ჰირის მიკრობებს და საშუალებას მათი აცრისასას. „კვა-

ლის\* 1893 წლის მეათე ნომერში პასტერის სამოცდაათი წლის დღესასწაულობის გამო იყო დახატული მისი სახე და მოკლეთ აწერილი მისი დამსახურება. მკითხველს მიუეთითებთ იმ სტატიაზე. ჩვენ ერთხელ კიდევ დაეუბრუნდებით პასტერის ღვაწლის

აწერას და მაშინ სურათსაც დაეანატენებთ. პასტერი დაიბადა 1822 წელს 15 დეკემბერს და გადაიცალა 1895 წელს ეკენისთვის 12.

გ. წერეთელი



# † ფრანგების გელსია.

შემდეგი \*)



ნგელის პარიჟიდან წაიღია გერმანიაში. მაგრამ მამის კონსერვატიული ოჯახში დიდხანს ვერ მოიკცადა, მას მუდამ მარქსთან ყოფნა სურდა. ამისათვის ის გადავიდა ბრიუსელში. აქ იყო მარქსის ცისინი აქ შეიქმნენ სამართლიანთა კავშირის\* (Bund der Gerechten) მოთავეთ, ეს ინტერნაციონალური საზოგადოება ახალ-მეთაურთა მეკადნიერებით გადაიქცა მათი მოძღვრების მიმდევრთა და გამაგრებულთ. 1847 წ. ლონდონში მოხდა საზოგადოების წარმომადგენელთა კრება და მარქს-ენგელს მიანიდგეს ახალი მოძღვრების მოკლეთ შედგენა. აქედან წარმოიშვა ის შესანიშნავი „მანიფესტო“, რამაც იმდენი მითქმა-მოთქმა და ხმაურობა გამოიწვია მთელ ქვეყანაზე და რომელიც დღეს მუშა ხალხის სახერხებით ითვლება. აქ იხსენება ის კვანძი, რომელიც საფრანგეთის ცხოვრებაში დასკვნა. როგორც ზვეით ვთქვით, აქ გამწვავდა კლასთა ბრძოლა. მუშა ხალხი ებრძვის გაბატონებულ ბურჟუაზიას, საით არის ხსნა? კარლ-მარქსმა და ფრიდრიხ ენგელსმა, წინააღმდეგ ყველა თანამედროვე რევოლუციონართა, ყველა მოაზრეთ და მოღვაწეთა, გამოაცხადეს: ხსნა ერთადერთია. მუშა ხალხმა უნდა დასკეს ბურჟუაზია, ისე როგორც უკანასკნელმა თავდაზნაურობა დასკოა. აქ ჩვენ მოკლეთ მოვიყენეთ მათ ფილოსოფიურ შეხედულებას. ყველა ხალხის ისტორია წარმოადგენს კლასთა (ანუ წოდებთა) ბრძოლის ისტორიას. მდიდარი და ღარიბი, დაჩაგრული და დამჩაგრელი, ბატონი და ყმა მუდამ ერთმანეთს ებრძვიან. ისტორიის ჩარხი, წინმსწავლობის ღერძი აქ არის დამარხული. მოშალეთ კლასთა ბრძოლა და მოიშლება ისტორია. ყოველ

ისტორიულ ხანაში ერთი რომელიმე კლასია განვითარებული, ეს ბატონობს მეორეზე, მას უკავია ქვეყნის მართვა-გამგეობა. საშუალო საუკუნეში—თავდაზნაურობა, დღეს ბურჟუაზია. ერთი ისტორიული ხანა წარმოადგენს სრულ უარის ყოფას გველილი ხანისას. ფეოდალური საზოგადოება იყო უარისყოფა ძველი, ანტიკური (ბერძნულ-რომაული) საზოგადოებისა; ბურჟუაზიული საზოგადოება ფეოდალურის უარის ყოფაა. ამ ნაირათ განვითარების კანონია პირველი საფეხურის უარისყოფა მეორისაგან, მეორის შესამისაგან და ისე ბოლომდის. ამას ექვემდებარება ორგანიული და არა ორგანიული სამეფო. ეს მსოფლიო კანონია. მაშასადამე ბურჟუაზია უნდა იქმნას უარყოფილი მუშა-ხალხისაგან, როგორც ბურჟუაზია იყო მოწოდებული, ქვეყანა დაეხსნა ფეოდალიზმის ბატონობისაგან, ისე დღეს მუშა ხალხი მოწოდებული ქვეყანა დაიხსნას თერთან ბურჟუაზიის ბატონობისაგან. მაგრამ მუშა-ხალხი ამას ვერ განახორციელებს ისე, თუ არ მოსპო ყოველივე კლასიური განხეთქილება, ე. ი. კლასები. პროლეტარისთვის არ არსებობს არც ეკონომიური და არც პოლიტიკური უპირატესობა. ის განხორციელებული თანასწორობაა. მაშასადამე მისი დიქტატურა, მისი გამარჯვება იმავე ღროს თანასწორობის დიქტატურადა გამარჯვებაა. ხოლო ეს შესაძლებელია მაშინ, როცა მუშა ხალხი პოლიტიკურ უფლებებს წართმევს ბურჟუაზიას და თავის მიზნის მისაღწევით გამოიყენებს. იქ, სადაც ბურჟუაზია არ გაბატონებულა, სადაც ვერც კიდევ არსებობს ძველი წყობილება, მუშა ხალხი უნდა შეუერთდეს ბურჟუაზიას და საერთო ძალ-ღონით დაეწონს საერთო მტერი. მხოლოდ ბურჟუაზიას ქმნის ისეთ იარაღათ, რომელიც მის წინააღმდეგ უნდა იქმნას აღმართული, მხოლოდ ის ქმნის მაღალ ტენიკას, აეთარებს შრომას, აგროვებს საკუთრებას მცირე რიცხვთა ხელში, რის წყალობით შესაძლებელი ხდება კლასთა ბრძოლის მოსპობა...

როგორც ვხედავთ, აქ გადაიქრა, როგორც სოციალური, ისე პოლიტიკური კითხვა. გერმანიის და საფრანგეთის კვანძი ერთი დაკერით გაიხსნა.

\*) ის. „კვლევი“ № 40.



როგორც კი „მანიფესტი“ გამოვიდა გერმანიაში, რევოლუცია ატყდა. მარქსი და ენგელსი მანიფესტს აქვთ მიმოვიღენ და „დაარსენ ახალი რენისი უახეთი“. აქ იცვლენ ზეითი მიყვანილ ხარს: მუშა ხალხს უნდა შეუერთდეს ბურჟუაზიას და კონსტიტუცია უნდა მოიპოვოსო. ბერლინში რევოლუციამ გაიმარჯვა, ახალი წყობილება შემოღებულ იქმნა, მაგრამ ცოტა ხანს შემდეგ ისევ რეაქცია დანდა, კონსტიტუცია გააუქმეს. 1849 წ. ადგა ბაღენის ხალხი კონსტიტუციის დასაცველათ. შედგა ოცდაათი-ათასი კაცი—რევოლუციური ჯარი, რომლის სარდალი ვილიხი იყო. ენგელსი გამოეშურა მონაწილეობის მისაღებათ. ის დანიშნა ვილიხის აღიუტანტათ და თავ-განწირულათ იბრძოდა სამ ომში, მეოთხე ხელ კი სამოკითათსმა მთავრობის ჯარმა დაამარცხა აჯანყებულნი. ეინც კოცხალი დარჩა შეეიკარიაში გაიქცენ. ენგელსი არ შეუშინდა ამას, დაბრუნდა უკან, რომ ხელახლათ შეეგროვებინა რევოლუციის ჯარი. ყოველი ცდა ამაო შეიქნა. მანიფესტი იმედ-დაკარგული, 11 ივლისს, უკანასკნელთან გადაელოა შეეიკარაიის სახლებრები. შეეიკარიაში მან დიდხანს ვერ მოიკადა. ასეთი პატარა ქვეყანა ასეთი კაცისთვის გალიაა. სულს ვერ იბრუნებს, ჰყერი არ ყოფნის. ის იბრძვის ქვეყნისათვის, ის ეძიებს ისეთ ღერძს, რითაც შეიძლებაღეს ქვეყნის გადატარაობა. პაწია ქვეყანა კი ასეთ ღერძს არ იძლევა. ენგელსი გადავიდა იტალიაში და ერთი ძველი იალქნიათი ხომალდით გიბრალტარით გამგზავნა ლონდონს (საფრანგეთზე გავლა საშიში იყო). აქ მან ნახა ემიგრანტთა მთელი ჯარი, რომელიც დღე-ღამე ვლოდა ხელ-ახალ აჯანყებას გერმანიაში. მათ შორის იყო მარქსიც. მიუღი ეგროპაში გამძვინვებულთ რეაქცია დღავა. ბურჟუაზია მუშახალხის შიშით მიეკვდლა რეაქციონერებს. შეუძლებელი შეიქნა რევოლუციის გამოწვევა. ეს აზრი აღიარეს მარქსმა და ენგელსმა, რის გამო დღდათ აღელდენ ემიგრანტები. ისინი უარყოფილ ამხანაგებისაღან, დენილი მთავრობისაგან დროებით გამოვიდენ საპოლიტიკო ასპარეზიდან. ენგელს წავიდა მანიჩესტერში, მამის ფაბრიკაში, მარქსი დარჩა ლონდონში. პირველმა ხელი მოკიდა ისტორიას, პოლიტიკურ ეკონომიას, ბუნების-მეტყველების და შედარებითი ფილოლოგიის (ეს მისი საყვარელი საგანი იყო) შესწავლას. მეორე კი ჩაჯდა ბრიტანიის მეუჭეებში, საიდანაც უნდა გამოსულიყო ის შესანიშნავი ძველი, რომელსაც „კაპიტალი“ ეწოდება. ამ მდგომარეობაში დარჩენ ოც წელიწადს. ეს ორი ლომი წიგნთ-საკაცებში დამწყედულნი მხოლოდ

ელოდენ შემთხვევას პრაქტიკული მოღვაწეობისათვის. 1864 წ. დაარსდა „მუშათა საერთაშორისო საზოგადოება“, რომლის მეთაური და ხელმძღვანელი იყო მარქსი. ეს საზოგადოება განაგებდა მიუღი ეგროპის, ამერიკის და ავსტრალიის მუშათა მოძრაობას. მარქსს მოდიოდა ყოველი კუთხიდან აუარებელი წერილები, ტელეგრამები, კორესპონდენციები, დელეგატები ამა, თუ იმ თეორიულ და პრაქტიკულ კითხვების გადასაწყვეტათ. მიუღი თავის დროს და ძალ-ღონეს ამას ანდობებდა. 1869 წ. ენგელსი სამუდამოთ გადმოსახლდა ლონდონში. ის დანიშნა „საზოგადოებისაგან“ ბელგიის, იტალიის და ისპანიის მდიანთ. ამ ქვეყნებიდან მას მიუღიოდა ცნობები და ის იყო პასუხის მიმცემი. ეს საქმე ისეთი რთული და მრავალ-მნიშვნელოვანია, რომ აქ დაწერილებით აწერა ყოველად შეუძლებელია. 1877 წ. ენგელსმა დასტავა ერთი მეტათ შესანიშნავი თხზულება: „Herrn Eugen Durings Umwälzung der Wissenschaft.“ \*) ამ წიგნს სამართლიანათ აკუთნებენ ისეთ ადვილს მეცნიერებაში, როგორიც უკავია „კაპიტალს“. აქ განხილულია ფილოსოფია, ბუნების-მეტყველება, ისტორია, პოლიტიკური ეკონომია და სოციოლოგია დიდალექტიური მეთოდით. ეს დიდალექტიური მატერიალიზმი გენიოსური გარკვევა და დამტკიცებაა.

ენგელსს ადრე გადაეცემა ცოლი, რომელიც მას ვაგეტებით უყვარდა. ერთათ ერთი ნუფეში იყო მისთვის მარქსის ოჯახი. 1881 წ. გადაიქცალა მარქსის ცოლი, ეს შესანიშნავი, ქმართან ერთათ მეტროძოლი, დედა-კაცი \*\*). ამის ჯაგერს გადაყვა მარქსიც. ერთ წელს შემდეგ ისიც გავყა თავის საყვარელ ცოლს. ყველა ეს გარემოება ენგელსისთვის შეიქმნა მეტათ საწუხარო და აუტანელი. მას გამოეცალა ყველა ის, ეინც მისთვის ძვირფასი და სატრფიალო იყო. ერთათ ერთი მისი იმედი, მისი განმამხენებელი, იყო ის საქმე, რომლის საძირკველი მან და მისმა მეგობარმა ჩაყარეს. ის ხედავდა, თუ რა ნაირათ იბრუნება მუშათა მოძრაობა, როგორ ღელავს, ბოზოქრობს ის ყველა განათლებულ ქვეყნებში. განა ეს ცოტა რამ არის? 1847 წ. როცა პროლეტარიატს მიმართეს „მუშებო, ყველა ქვეყნისაც შეერთდით“. ამ

\*) მეტყველებას კატორალება ბ. ეკენ დიუგონის მიერ.

\*\*\*) ეს ქალი იყო გერმანიის უმაღლესი კარის შვილი. ბოის მისი აყო პრუსიის პინისტრათ, როგა ის მარქსს გაყვა.

მოწოდებას მხოლოდ რამდენიმე კაცი გამოგზავნა. დღეს კი ეს რამდენიმე კაცი რამდენიმე მილიონათ იქცა. განა ეს შესანიშნავი არ არის? დაიარეთ საფრანგეთის, შვეიცარიის, გერმანიის და სხვა სახელმწიფოთ მუშათა თავშესაფარი სახლები, მათი რესტორანები, მათი მიწები, მათი საღებურები და თქვენ ნახეთ ყოველკან ერთ და იმავე სურათს, ერთ და იმავე დროშას ერთი და იმავე ხელ-წარწერით. ეს სურათია მარქსის და ენგელსის, ხე წარწერაა ზემოთ მოყვანილი მათი მოწოდება. განა ყოფილა ოდესმე ასეთი მაგალითი? ამ ორმა კაცმა მუშა-ხალხს მისცა მეცნიერება ისტორიაზე და ეკონომიაზე დამკარებული და მით შეაგნებია თავისი მდგომარეობა, თავისი ძალა და ისტორიული მოწოდება. მათი მოძღვრება რომ არ იყოს ნამდვილი მეცნიერული, უტყუარ საბუთებზე აგებული, განა ცხოვრებაში გზას ვაიკვლევდ? განა დაჩაგრული კაცობრიობა შეითვის-შეისისხლოვრებდა? დაახ, მათ გაქვედეს ისეთი იარაღი, რომელსაც ეტანება არა მარტო პროლეტარიატი, არამედ გლეხ-კაცა და წერილი ბურჟუაზიაც და, აი, დღეს, როცა ქაში გამარჯვების ჩქარი ნაბიჯით ახლოვდება, მისი გამქედი, მისი შემომქმედი, მისი მეორე უღადესი მეცნიერული წარმომადგენელი ცივ სამარეში ეშვება?

ჩენი საზოგადოებისთვის უეჭველათ საქირაა ერთი კითხვა: რა ნაირათ უყურებდენ მარქსი და ენგელსი ეროვნულ მოძრაობას? ამის პასუხი მოთავსებულია „მანიფესტში“. ჩაყარეს რა სოციალ-დემოკრატიის საძირკველი, ავტორნი კითხულობენ: რა დამოკიდებულება აქვს ამ დასს სხვა პროგრესიულ დასებთან? აი, რას წერენ პოლონიის შესახებ: „აქ სოციალ-დემოკრატები ემხრობიან იმ დასს, რომელიც ავტორიულ რევოლუციის თვისს უმთავრესს პირობათ ეროვნული თავისუფლებისა, სახელდობრ იმ დასს, რომელმაც 1845 კრაკოვის არეულობა გამოიწვია... ერთი სიტყვით სოციალ-დემოკრატები უერთობიან ყოველსავე ისეთ მოძრაობას, რომელიც მიმართულია წინააღმდეგ არსებული საზოგადოებრივი (gesellschaftlichen) და პოლიტიკური მდგომარეობისა“. მათი ზრით ეროვნული მოძრაობა უნდა იყოს აშენებული ეკონომიურ საფუძველზე და გამოწვეული დემოკრატიული დასის მიერ. მესამეც წლებში პრუდონმა დაწერა ერთი სტატია პოლონელთა წინააღმდეგ. ის ამბობდა, პოლონიის დაცემა იმავე დროს გლეხ-კაცობის განთავისუფლება იყო. ამის შესახებ 1865 წ. მარქსი წერს: „ეს საზიზღარი წერილი, შეთხზული ყოველივე ძალ-მომარეობის და უსამართლობის სადიდებლათ, მხოლოდ

გონება-დანთვლელთა (kretin) საკადრისაა... ენგელს ამ კითხვების შესახებ მრავალი წერილები აქვს დასტამბული, მათი აქ დასახელება უხერხულია. საზოგადოთ მათი მოძღვრება, მათი მეთოდი, ერთიანთ წინააღმდეგება ანარქისტულ შეხედულებას ცხადვრებაზე. უკანასკნელისთვის ცხოვრება უგზო-უქლოთ დახეტება, მოღვაწეთ შეუძლიათ ის თავიანთ სურვილზე ატარა. პირველისთვის, ცხოვრება მოძრაობაა, რაიცა ემორჩილება მტკიცე თანდათანობით კანონს. ამ გზაზე სხვა-და-სხვა დროს სხვა-და-სხვა კითხვები ჩნდება: ფილოსოფიური, იურიდიული, პოლიტიკური, არტისტული, ეროვნული და სხ. ყველა ესენი ერთ საერთო საფუძველზეა აშენებული - ეკონომიურ პირობებზე. ამ მოძრაობის შესწავლა, აღმოკვნიებული კითხვების შეგნება და თანახმთ ამისა მოღვაწეობა—არის მოვალეობა დემოკრატიული დასისა.

ერთი ფრანგის ისტორიკოსი მარქს, უწოდებს „Le branleur des deux mondes“ („ორი ქვეყნის შემრევევი“). რამდენათ მართალია ეს მარქსის შესახებ, ამოდენათვე მართალია ენგელსის შესახებ. მთელი მისი ცხოვრება ბრძოლაა, ბრძოლა დაჩაგრული კაცობრიობისათვის. ნახევარი საუკუნის განმავლობაში ის ებრძვის კალოთ უტოპასტ-პროგრესისტებს და ბურჟუაზიის ცრუ-მეცნიერთ, იარაღით—კონსერვატორ-რეაქციონერთ და ფეოდალიზმის დამცველთ. მოკლეთ: ბრძოლა ძველი წყობილების წინააღმდეგ ბურჟუაზიასთან ერთათ, ბრძოლა თვითონ ბურჟუაზიის წინააღმდეგ მუშა-ხალხთან ერთათ—აი, ენგელსის ცხოვრება. აი, რა ნაირ კაცს მიეგება ისე ფორთოვანებით ციურბის კონკრესი! აი, ეინ იყო მუშა-ხალხის მოძრაობის მდგომარე, მისი მეცნიერული წარმომადგენელი, მისი ხელმძღვანელი! დაახ, ერთი შესანიშნავი კაცი გადაიკვალა, სახელი მისი—ფრიდრიხ ენგელსი!..

დასასრულ უნდა აღვნიშნოთ შემდეგი: ჩენი მიზანი სრულებით არ ყოფილა ენგელსის მეცნიერული და პრაქტიკული მოღვაწეობის სრული ანგარიში წარმოგვედგინა. ეს ერთობ ხანგრძლივ შრომას მოითხოვს. ჩენ გვსურდა მხოლოდ მისი ცხადვრებიდან ამოგველო რამდენიმე უმთავრესი მომენტი და მით მოგვეცა მისი საზოგადო დახასიათება. ჩენ გვსურდა ამით აღგვეძრა ხალისი, გამოგვეწვია

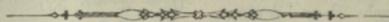
ლტოლელებმა, განსაკუთრებით ჩვენს მოსწავლე ახალ გაზღობაში (საიდანაც გამოდინა, ან უნდა გამოვიდნენ საზოგადო მოღვაწენი) მაჩქი-ენგელის ნაწერების შესწავლის და აგრეთვე იმ ხანის, როცა ისინი გამოვიდნენ საზოგადო ასპარეზზე, ჩვენ ვიწვევთ ამ გზაზე ყველა იმით, ვისაც სწავლა და მოქმედება წყურია—ჩვენი გზის მაჩვენებელი ვერაპაა. რაც შეეხება „შეგნებულ ინტელიგენციას“, ის კარგი ხანია არკადულ განცხრომაშია. მისთვის ყველაფერი სადა და მარტივია. ის თუ რასმე წერს, წერს მხო-

ლოთ თავისთვის, თავის გულის მოსაუზნათ, მას შეუძლია მხოლოთ ჩვენი ნაწერებიდან ამოგლიჯოს ერთი ფრაზა, ერთი სიტყვა, ესეც ბავშურათ გაიგოს და მას შეახებულოს მთელი თავისი ძალ-ღონე. ჩვენ მისთვის არ ეწერთ, ჩვენ მას ძილს არ ვუფთხობთ.

ნ. ჟ.

12 (1) აგვისტო.

სოფ. ღობუდი (გუბშინა).



როგორ გათამამდნენ თოიძის წერილის გამო ეუ-რიის ჩარჩ-ბაყაყები?!

**მ**კითხველს მოგხსენება, რომ ბ-ნმა ალ. თოიძემ, სრულიად უშიშრათ და თავისუფლოთ წარმოთქვა საზოგადოთ, გაზეთით (იხ. „ივერია“ № 132) ის, რაც სხვა ადამიანს (შეგნებულს და პატრიოსანს) არა თუ საზოგადოთ წარმოთქმა, ფიქრათ გატარებაც თავში, ყრუნატელს მოჰგვრიდა და სიმწრის ოღელში შეატურებდა...

ბ-ნმა ა. თოიძემ დაგვიხატა ის აზრი, რომ „მოსული ჩარჩი“, ან სხვა ტომის და ნაციის, რადგან არ არიან გურიაში, შინაურები, როგორც (იგულისხმეთ მენცე) უნდა იყოს, საზოგადოებისათვის სულ ერთიაო. იგინი ხომ იმ მოგებულ ფულებს სხვა ქვეყანაში არ წაიღებენ, არამედ გურიაში ექნებათ ისევეო, (კარგი აზრის არის ახალი ფილოსოფოსი განა?) ამას გარდა გურიის ჩარჩ-ბაკაცებს თუ ხელი შეუშალოთ და საქვეყნო და საზოგადო სავაქრო „შუამავალი“ დაეარსეთ, მაშინ ჩვენი ზემოსხენებული „ჩარჩ-ბაკაცებს“ შეიღები უსწავლელოთ დარჩებინაო და სხვა... დიდება შენდა უფვალო, რამეთუ საკვირველ არიან საქმენი შენნიო.

ბ-ნი თოიძე გვიმტკიცებს, რომ ჩარჩ-ბაკაცებს თუ კბილები შევეუკაროთ, ავლაგმეთ და მთელი გურიის მკვიდრი ამათგან ეიხსენით, წარმატების გზაზე დაეაყენეთ, მაშინ  $1/4\%$  ყმაწვილო გაიზღება სა-

სწავლებელში და  $3/4\%$  ჩარჩ-ბაკაცის შეიღები ეი უსწავლელები დარჩებინაო. აქ მკითხველი მოუთმენლათ იკითხავს, ნუ თუ გურიაში  $3/4\%$  ეაქარი არის და  $1/4$  დანარჩენი მკვიდრიო?!. დაიხ, თოიძის აზრით და სტატისტიკით აგრეთ, მაგრამ მე თუ მკითხავს ეინმე ალ. თოიძის სტატისტიკას კისერს მოვამტრეე და რა წუთშიაც უნდა, ბ-ნ თოიძეს იმ წუთში დევმტკიცებ, რომ იმ ვაებატონის შეიღებიდან, რომლებსაც ის იკავს, ერთსაც ვერ დამისახელებს ბ-ნი თოიძე, რომ რომელსამე, ან უმალესი და საშუალო სასწავლებელი დაესრულებინოს და ან რომელიმე მათგანი, რამე საზოგადო კაცი, საზოგადო ასპარეზზე დამდგარიყოს და ეისთვისმე თავ-მოსაწონებელი გამხდარიყოს. იმ დროს, როდესაც ასობით და ათასობით შეგვიძლია დაეუსახელოთ ბ-ნ თოიძეს, რომ ღარიბ-ღატაკის და ქვრივ-ოხრებათ დატრავებულის გლეხის შეიღები ასობით და ათასობით არიან დღეს გურულები უმალეს და საშუალო კურს დასრულებულები, კემშარტიც სწავლით აღქურებილი საზოგადო საქმეზე, სამწერლო, სალიტერატურო და ეკრძო ასპარეზზე გამოსულები, ყოველ დღე მატულობს სკოლებშიაც მათი რიცხვი და დიდ ნიქსაც იჩენენ განათლების შესაძენათ; იმ დროს მის მიერ დასახელებული  $3/4\%$  (?) ვაებატონები შინ მოეშურება (მყინვარე შაქრისთვის) ზოგი I კლასიდან, ზოგი II კლასიდან და ასე. მაგრამ ჩვენ საგანს აუჯივთ.

ჩვენ გეინდოდა მკითხველებისთვის დაგვენახებინა, თუ როგორ გათამამდნენ გურიის ჩარჩ-

ბაცანი, თოიძის წერილს შემდეგ მისი წერილის წახალისებით.

თქვენი უმორჩილესი მონა, 9 ავგისტოს ჩემი საკუთარი საქმეებისთვის, ქუთაისში ვიხილეთ. ამავე რიცხვს ქუთაისში, გუბერნიის სასამართლოში საჯარო ვაჭრობით უნდა გაცემულიყო იჯარით ოზურგეთის მახრის, დაბა ჩოხატაურის განყოფილებაში გზის კენჭის დაყრა, სადაც ადგილობრივი (გურული) „მოკანტრახტეები“ მოსულიყვნენ. აგრეთვე ასკანის საზოგადოებას განაჩენი დაედგინა და სამი პატიოსანი და სამიველი კაცი ამოერჩია (ამაში ერთი ასკანისავე მამასახლისი ს. მჭვიშილი, რომელმაც ასკანის საზოგადოებაში უკვე დიდი ნდობა და სიყვარული მოიპოვა) და საზოგადო ვაჭრობაზე დასასწრებათ გამოეტყუებრებით, იმ იმედით, რომ რაკი მთელს საზოგადოებას გენდა, ვინ იქნება ისეთი ურჩი, ღეთის მტერი და ვინ არ შეხედავს ჩვენ სიღარიბე-სიღატაკეს, რომ ცილობა გავცივიოს და ჩვენი ლუკმა პირიდან ამოგვართვასო. ასე ფიქრობდნენ საწყალი ქვის მტეხე იმ მუშები, მაგრამ მოტყუედნენ. ხუთას კაცს ხუთი ჩარჩი გამოუჩნდა მოცილე და ამ ხუთში ერთმა ძლია ყველას. კანტრახტი აიღო ჩოხატაურში მოეპყრე მასიკო ცინცაქემ. რადგან ხსენებულმა ვაჭრობაში ერთობ ბევრი დააკლო ინტენერებისაგან შემოწმებულ და დაფასებულ კანტრახტზე, იმ იმედით, რომ იცის მუშა ხელი დიდ სისაწყლშია ჩაეარდნილი და მაინც იათუე ეამუშაებო. გაჟექცილს გატეხილი ჰჯობიოა, ნათქვამია. გატეხილი უნდა მოგახსენო, ეს საქციელი ბ-ნი ცინცაძისა, ველარ მოციითინე და რამდენსავე ხალხში ეამხილე მისი საზიზღარი მოქმედება, და რამდენი ზარალი მისცა საწყალ ღარიბ ღატაკ ქვის მტეხელ და ბეჩავ მუშას მისმა ამ გვარმა მოქმედებამ. ამის მაგიერათ ცინცაქემ სხვათა შორის ეს მიბასუხა, რომ „ზაკონი“ ნებას მაძლევს და ტარგში ნებას მაძლევენ ვაჭრობისას, აქ უსინდისობა არაფერი არ არისო. ვინდ მე მომიგია და ვინდ ჩემ მეზობელს, სულ ერთიაო“ და სხვა... მე კიდევ ეუთხარი, რომ სულ ორი-სამი წელიწადი და მერმე მაგისთანა საქციელისათვის, გურიის ნიეთიერთ გაჭირებული მუშა, ქალამანის ტყავსავით ფეხ-ქვეშ გათვლიავს. ზურგზე ბოლს ავადნის, თითით საჩვენებლათ გავხთის-მეთქი და გავშორდი...

მეორე მავალითი: ოზურგეთში შემოპქანდათ საჯავახოს და საჩინოს სოფლებიდან იქაურ მცხოვრებლებს თავის მამულში მოწეული ღვინო და ოზურგეთში ყიდდენ ფუთს 110—160 კაპეკადე, რომელსაც ჩვენი მეღვინეები 320—360 კ. ნაკლებ არა ყიდიან. ამიტომ რა თქმა უნდა, მკვიდრი დაგნევა შემოტანილი ღვინის ყიდვას, რადგან ერთი ორათ იათუ იყო და ჩვენს მეღვინეებს, ცოტა არ იყოს, მოაკლდა ვაჭრობა. ამის გამო მეღვინეებმა გააკეთეს თხოვნა და უჩიოდეს სააკციო სასამართლოში, რომ ვითომ ღვინის შემომტანლები იგივე ვაჭრები ყოფილიყვნენ, ვითომ ისინიც ყიდულობდენ ღვინოს და ყიდიან, მაგრამ უპატენტოთ და უმოწმობოთ და ამათ, რომლებიც ზაზინას ამდენს სარგებლობას აძლევს ამით ზარალი ეძლეოდესთ და სხე... ამიტომ საწყალ სოფლელებს, რომლებსაც მართლა უკანონო ეგონათ მათი მოქმედება, რადგან ადგილობრივმა ჩინოფიციებმა დაუწყეს იქითაქეთ თრევა ჩვენების ჩამორთმევით და ისიც გამოაცხადეს, რომ 50 მანეთი ჯარიმა გადაეცხადებოთ, ღვინოს ჩამოტანას თავი დაანებეს!.. საჭიროთ არ მიმანია ამგვარი მავალითებით მკითხველს თავი მოეებტო მხოლოთ მეღვინეები გაიძახიან: „ჩვენ აქაური ვართო დღეს, თუ მხარზე დაშვენებულმა სირმებმა არ შეგვიშინეს ეს ვაჭ ბატონები, საწყალს და ბეჩავს ხალხს მთლათ აღგავერ ქვეყნის პირიდან. სირმების კი, მოგეკათ სიციცხლე, მაგათ ეწინოდესთ!..“

მხოლოთ ის არის მავათი ქამი, მავათი ხორევილა... მავალითის მოციყვან: ვასულ წელში, გაიგოთ თუ არა ოზურგეთის მახრის უფროსმა, ბ-ნმა ალშიზაიამ, რომ დაბა ჩოხატაურში და მის მეზობლათ დათარეშობდენ, ისეთი ჩარჩ-ბაცაკები, რომელთა სა. მახსოვრო წიგნებში, მხოლოთ ის უწერიათ: „მოცილეს, თუ არა თამბაქოს მუშტარი, ნუ გავუშვებთ, ჩვენ შეგკრათ პირობით და ორი სამი მანეთით ნაკლებ გაუჭირვდეთ ფუთს, ვიდრე ივინი იყიდიანო თამბაქოს გამყიდველებს რა გზა აქვს, რომ არ მოგეყიდიან, როცა მტეს არ მივართმევთო.“ „მით უმეტეს მაშინ, როცა ათასი კანონიერი და არა კანონიერი ვადსახადი აქვს მომდგარიო და სხვა... ეს ვაჭბატონები დაიბარეს ოზურგეთის სამაზრო სასამართლოში და როცა გზაში შეეხდენ და საუბარი დაუწყეს, უნდა შეგებდეთ მავათ სახეზე, ფერი ჩატე-

ტკოდათ, ლაპარაკში ენა ეშლებოდათ, და ციესა და ცხელს ოფელს ასხამდათ. უმისოთაც ვალაჩრებულს გმირებს, მავრის უფროსმა შავი დღე დაუყენა. მერმე აუხსნა, თუ მათი მოქმედება რამდენათ საზიანოა ხალხისთვის, იმ ხალხისთვის, რომლისაგან თქვენ კვებებით და მდიდრდებითო, უთხრა მავრის უფროსმა. უთხრა თუ არა უსინდისოთ უმოქმედნიათ და თუ ამას შემდეგ არ დაეთხოვით ამ გეარ საზიზლარ საქციელს, ყველას ამ ქვეყნიდან გადავასახლებთ, როგორც ქვეყნის მფენსოა და სხვა... ამას შემდეგ ერთხანს იკლო მათმა ველურმა მოქმედობამ, მხოლოდ თამბაქოს ყიდვაში.

მე დარწმუნებული ვარ, ბ.ნი მავრის უფროსი, გაიგებს თუ არა, ჩვეულებრივით მიაქცევს თავის ყურადღებას ამ ბეჩაეი ხალხის მტრებს... და მოსარჩლობას გაუწევს უბრალოთ დაჩაგრულებს...

ა. თავართქილაძე

ჩუღაქტორ-გამომცემელი ან. თ.-წერეთლისა.

# განცხადებანი

## ს უ რ ა თ ე ბ ი

მეფე ერეკლე მეორისა, შოთა რუსთაველისა, ილია ქაეჭავაძისა, რაფეელ ერისთავისა და ევნატე ნინოშვილისა

ა ს ე ი დ ე ბ ი ა ს :

„წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებისა“ და წიგნების გამომცემელ ამხანაგობის მალაზიგებში და გიორგი დემურაიის ლიტოგრაფიაში, განაცესკის ქუჩაზე.

ფ ა ს კ ე ბ ი :

კარდონზე: მეფე ერეკლესი, ილია ქაეჭავაძისა და რაფეელ ერისთავის სურათები ექს-ემქსი შაური, შოთა რუსთაველისა და ევნატე ნინოშვილის ხუთ-ხუთი შაური, ილია ქაეჭავაძის სურათი თხელ ქალაღლზე ღირს ხუთი შაური. ნინოშვილისა — სამი



ტირდავლი მწეუბსა.

შაური, რუსთაველისა, ერისთავისა და ერეკლეს სურათები თითო აბაზი.

ე ქ ი მ ი

## ი. ს. ელიაშვილი

გადავიდა ნიკოლოზის ქუჩაზე ზოპოვის სასლეპში № 29, სასტუმრო „იკალიის“ პირდაპირ, ავამთოფეებს მიიღებს კვლავინდებურათ.

გამოვიდა თავართქილაძის მიერ გამოცემული შემდეგი წიგნები:

„სახელმძღვანელო უბანეიშვილის“, „ან-პინძის ომი“, „ბრაკები და ზღაპრები“, „მოღალატე მშა“, „მარგარიტა გოტიე“ და „ეპატრინა ბატონიშვილი“.